

Monitoringsnotitie

Vrijetijdseconomie Noord-Brabant 2024

Colofon

©Bureau voor Ruimte & Vrije Tijd, februari 2025

Auteur Bureau voor Ruimte & Vrije Tijd
C. (Cindy) Gelderman, BSc.

In opdracht van Brabant Partners
L. (Laureen) van der Horst
A. (Ankie) Joos

Beeldmateriaal via Beeldbank Brabant Partners:
Voorpagina, Tilburg wandelbos: Willeke Machiels
Pagina 4, Brabant celebrates food: Bram van Oosterhout
Pagina 14, Fietsen Esbeek bos: Willeke Machiels
Pagina 19, 's-Hertogenbosch Tramkade: Willeke Machiels
Pagina 23, Van Gogh Village Museum: Willeke Machiels | Van Gogh Brabant

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	5
2. Monitoring 2024, de resultaten	6
2.1 Toerisme in Noord-Brabant groeit gematigd.....	6
2.2 Binnenlands toerisme.....	8
2.3 Inkomend toerisme.....	8
2.4 Zakelijk toerisme.....	9
2.5 Dagbezoek.....	10
2.6 Bestedingen	11
2.7 Banen	14
2.8 Uitgelicht: Toeristische druk	15
3. Verwachtingen toekomst	18
4. Kortom, wat valt ons op?.....	21
4.1 Positieve ontwikkelingen	21
4.2 Aandachtspunten	22
Bronnen	23

1. Inleiding

Voor u ligt de Monitoringsnotitie Vrijtijdseconomie (VTE) Brabant 2024. In 2018 schreven wij voor het eerst een (toen nog heel beknopte) notitie voor u, om de provinciale doelstelling van 'meer bezoekers en meer bestedingen' te monitoren. De notitie is inmiddels uitgegroeid tot een rapport dat inzicht geeft in de ontwikkeling van binnenlands en inkomend toerisme in Brabant, zakelijk toerisme, bestedingen en banen, dagbezoek en prognoses voor de sector.

Noemenswaardig is de ontwikkeling die VisitBrabant recent maakte naar een nieuwe naam: **Brabant Partners**. Met een nieuwe naam en een nieuwe meerjarenstrategie gericht op Goed Leven in Brabant, gaat de focus naar "meer bezoekers voor een rijker Brabant maar met een positieve impact op de lokale economie en leefbaarheid. Dat geldt voor bezoekers én bewoners. Het blijft belangrijk dat de bezoeker van wat verder weg Brabant weet te vinden," (Heleen Huisjes, Brabant Partners).

Laat deze Monitoringsnotitie een moment zijn om terug te kijken op wat er gebeurde in de doelmarkten van Brabant Partners en u te voorzien van input voor de toekomstplannen.

Leeswijzer

De voorgaande notitie beschreef de ontwikkelingen van de sector in 2023. In deze notitie blikken we terug op 2024 en vergelijken we dit jaar met 2023. Waar relevant maken we de vergelijking met 2019 als laatste 'normale' jaar voorafgaand aan de coronapandemie, bijvoorbeeld als een sector nog niet of juist nét wel hersteld is. De uitkomsten van deze analyses leest u in hoofdstuk 2.

In hoofdstuk 3 maken we een doorkijk naar de toekomst van de toerismesector aan de hand van korte termijn verwachtingen en de langere termijn prognoses die binnenkort door CELTH gepubliceerd worden. Een cijfermatige 'onderlegger' is opgeleverd bij Brabant Partners in het Exceldocument 'Kwantitatieve gegevens monitoring VTE Noord-Brabant 2024'.

Deze monitor is in opdracht van Brabant Partners opgesteld door Bureau voor Ruimte & Vrije tijd op basis van de nu beschikbare informatie (stand: december 2024).

Aanpak CBS-analyses

In dit rapport maken we veelal gebruik van CBS-cijfers, die we rapporteren over 'onderzoeksjaren', in plaats van over kalenderjaren. Een *onderzoekjaar* loopt van kwartaal 4 tot en met kwartaal 3 (Q4 t/m Q3). We schrijven de resultaten toe aan het jaar waarin het grootste deel van de resultaten liggen. Dus Q4 2023 t/m Q3 2024 omschrijven we als: 2024. De CBS-cijfers in deze notitie gaan over Q4 t/m Q3, zowel voor Nederland, Brabant, als de provincies waarmee vergeleken wordt. Dit geldt voor zowel 2024 als eerdere jaren die we beschrijven. De reden hiervoor is dat Statistiek Logiesaccommodaties van het CBS pas in februari of maart 2025 de jaarcijfers over 2024 afrondt. Om toch al uitspraken te kunnen doen over het afgelopen jaar, hanteren we deze aanpak van *onderzoeksjaren*.

Veelgebruikte woorden

- **Hotels en verblijfsrecreatie:** Het CBS deelt de sector in naar de categorieën 'hotels/pensions/jeugdaccommodaties' en 'verblijfsrecreatie'. Verblijfsrecreatie is de verzamelterm die het CBS hanteert voor 'huisjesterreinen, kampeerterreinen en groepsaccommodaties'. Wij nemen deze indeling over in het rapport. Voor de leesbaarheid spreken we steeds over 'hotels' en 'verblijfsrecreatie'.
- **Gasten en overnachtingen:** met gasten bedoelen we alle personen die één of meerdere nachten achtereen verbleven in een logiesaccommodatie. Met overnachtingen bedoelen we de nachten die gasten doorbrengen in een logiesaccommodatie.
- **Bezoekers en recreanten:** personen die vrijetijdsactiviteiten ondernemen zonder daar een overnachting aan te koppelen, noemen we bezoekers of recreanten.

2. Monitoring 2024, de resultaten

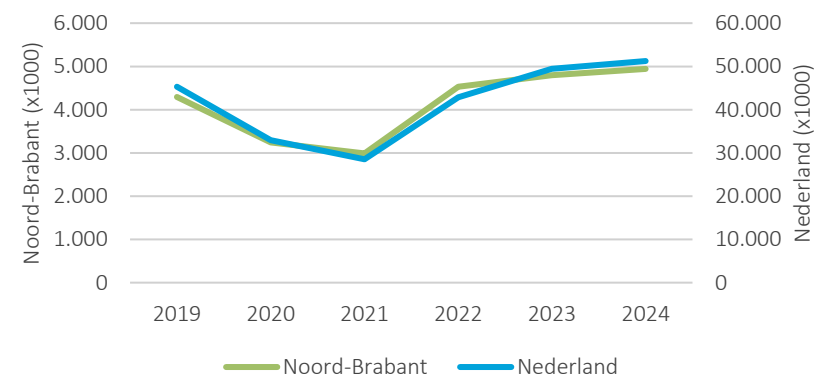
2024 was het jaar waarin het verblijfstoerisme in Nederland gematigde groei liet zien, aldus het NBTC. Wat dit betekent voor de Brabantse cijfers en de verschillende herkomstlanden van toeristen, beschrijven we in dit hoofdstuk.

2.1 Toerisme in Noord-Brabant groeit gematigd

In het onderzoeksjaar¹ 2024 verbleven 4,9 miljoen binnen- en buitenlandse gasten in Noord-Brabant voor een zakelijk of toeristisch verblijf, dat is 3% meer dan in 2023. Samen brachten deze gasten zo'n 14 miljoen nachten in Brabant door: 4% meer dan in 2023. Ten opzichte van de vorige Monitoringsnotitie valt op dat de groeicijfers iets gematigder zijn. *Ook landelijk zien we gematigde groei (+4% gasten, +2% overnachtingen), zoals het figuur rechts laat zien.*

Noord-Brabant plust dus op *totaalniveau* qua gasten en overnachtingen ten opzichte van 2023, met dank aan een toename van het buitenlands bezoek (zie 2.3). Vorig jaar zagen we al beperkte groei van het aantal binnenlandse gasten in Brabant, dit jaar zien we lichte afname (-0,3%). Hier komen we later op terug (zie 2.2).

Figuur: Ontwikkeling aantal gasten (x1000) in Noord-Brabant en Nederland, per onderzoeksjaar (CBS, bewerking BRVT)

Lichte daling bij Brabantse hotels² door afname binnenlandse gast: bij de hotels in Brabant zien we in 2024 een lichte afname van het aantal gasten (-2,5%) en overnachtingen (-0,8%). Dit komt door een afname van het binnenlands bezoek bij hotels. Het aantal buitenlandse gasten bij hotels nam wel toe, toch blijft er op totaalniveau sprake van een daling van het aantal gasten bij de Brabantse hotels. *Dit wijkt af van de landelijke ontwikkeling, waar sprake is van lichte groei bij hotels ten opzichte van het voorgaande jaar, ook van het binnenlands bezoek.*

Meer gasten bij verblijfsrecreatie³ en sterke groei vanuit Duitsland (+104% t.o.v. 2019): bij de verblijfsrecreatie (huisjesterreinen, kampeerterreinen en groepsaccommodaties) in Brabant zien we in 2024 op alle fronten positieve cijfers ten opzichte van 2023. Het aantal gasten nam toe (+10%), met name vanuit het buitenland. **Opvallend is de groei bij de verblijfsrecreatie vanuit**

¹ Zie inleiding voor een toelichting op de term 'onderzoeksjaar'.

² Met hotels bedoelen we de logiesaccommodaties die door het CBS omschreven worden als 'hotels/pensions/jeugdaccommodaties'.

³ Verblijfsrecreatie is de verzamelterm die het CBS hanteert voor 'huisjesterreinen, kampeerterreinen en groepsaccommodaties'.

Duitsland, ten opzichte van het précorona-jaar 2019 (+104% gasten). *Ook landelijk neemt het aantal Duitse gasten sterk toe bij de verblijfsrecreatie, maar niet zo fors als in Brabant (+40% in dezelfde periode).*

Brabant behoudt positie en stijgt: wat betreft het totaal aantal gasten behoudt Brabant de 3e positie in de ranglijst van Nederlandse provincies. Bij de ranglijst van het totaal aantal overnachtingen stijgt Brabant van de 6e naar de 4e positie (door een daling van overnachtingen in Zeeland en gematigdere groei in Limburg). Op de markt voor zakelijke behoudt Brabant de 3e positie.

Samenvatting Kerncijfers Toerisme in Noord-Brabant 2024

Gasten in Brabant

- ▶ 3,5 miljoen binnenlandse gasten
- ▶ 1,4 miljoen buitenlandse gasten, waarvan
 - 460.000 Belgische gasten (32% van totaal buitenlands)
 - 378.000 Duitse gasten (26% van totaal buitenlands)
- ▶ *Opvallend is de groei van het aantal Duitse gasten bij de Brabantse verblijfsrecreatie: +104% t.o.v. 2019*
- ▶ In totaal: 4,9 miljoen gasten (inclusief zakelijk) in Brabant in onderzoeksjaar 2024

Overnachtingen in Brabant

- ▶ 10,1 miljoen binnenlandse overnachtingen
- ▶ 3,9 miljoen buitenlandse overnachtingen, waarvan
 - 1.165.000 overnachtingen door gasten uit België (32% van totaal buitenlands)
 - 1.236.000 overnachtingen door gasten uit Duitsland (30% van totaal buitenlands)
- ▶ In totaal: 14 miljoen overnachtingen (inclusief zakelijk) in Brabant in onderzoeksjaar 2024

Economische betekenis in Brabant

- ▶ € 394 miljoen door binnenlandse verblijfsgast (2023)
- ▶ ± € 58 p.p.p.d. door binnenlandse gast (per persoon per dag)
- ▶ € 503,4 miljoen door buitenlandse verblijfsgasten (2022)
- ▶ ± € 93 p.p.p.d. door de buitenlandse gast, waarvan
 - ± € 113 p.p.p.d. door Belgische gast
 - ± € 101 p.p.p.d. door Duitse gast

Positie benchmark t.o.v. andere provincies in Nederland (2024)

- ▶ Gasten totaal binnen- & buitenlands: 3e positie (= positie behoud*)
 - Belgische gasten totaal: 2^e positie (=)
 - Duitse gasten totaal: 6^e positie (=)
- ▶ Overnachtingen totaal binnen- & buitenlands: 4^e positie (+)
 - Belgische overnachtingen: 2^e positie (=)
 - Duitse overnachtingen: 7^e positie (+)
- ▶ Zakelijke overnachtingen totaal: 3^e positie (=)

* Toelichting op gebruikte symbolen

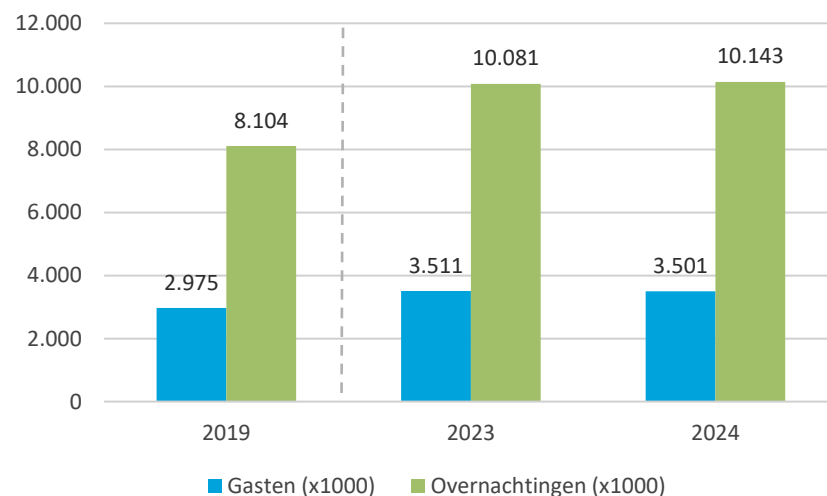
= Positie behoud | + positie gestegen | - positie gedaald

2.2 Binnenlands toerisme

Lichte afname van het aantal binnenlandse gasten in Brabant: In 2024 verbleven 3,5 miljoen *binnenlandse gasten* in Brabant voor een zakelijk of toeristisch verblijf. Ten opzichte van het précorona-jaar 2019 is het aantal binnenlandse gasten toegenomen. Ten opzichte van 2023 zien we echter een lichte afname (-0,3%) van het aantal binnenlandse gasten. Dit komt door een afname van het aantal binnenlands gasten bij Brabantse hotels (-7%). Bij de verblijfsrecreatie (=huisjesterreinen, kampeerreinen, groepsaccommodaties) is sprake van een toename van binnenlands bezoek (+7%).

De binnenlandse gasten in Brabant brachten samen 10,1 miljoen overnachtingen door in de provincie. Dat is een toename van 25% ten opzichte van 2019. Ten opzichte van 2023 zien we 0,6% groei van overnachtingen.

Figuur: Ontwikkeling van binnenlandse gasten en overnachtingen in Noord-Brabant (x1000), per onderzoeksjaar (CBS, bewerking BRVT)

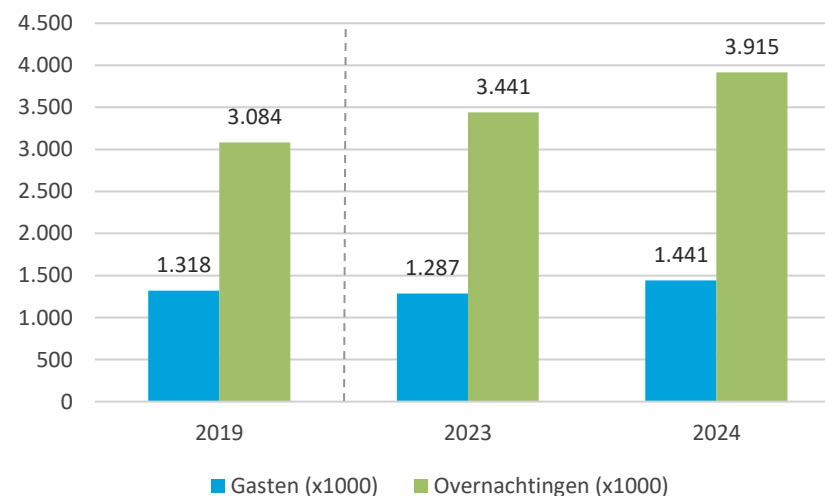

2.3 Inkomend toerisme

Toename van inkomend toerisme in Brabant: 1,4 miljoen buitenlandse gasten verbleven in 2024 in Noord-Brabant voor een zakelijk of toeristisch verblijf. Dat is een toename van 12% ten opzichte van 2023. Samen brachten zij 3,9 miljoen overnachtingen door in de provincie (+14%).

Inkomend toerisme in Brabant hersteld ten opzichte van 2019, behalve bij hotels. In 2024 ligt het aantal buitenlandse gasten en overnachtingen in Brabant bóven het niveau van 2019, zoals te zien is in het volgende figuur. Dit geldt alleen niet voor de Brabantse hotels. Daar ligt het aantal buitenlandse gasten nog iets onder het niveau van 2019 (3%).

Figuur: Ontwikkeling van buitenlandse gasten en overnachtingen in Noord-Brabant (x1000), per onderzoeksjaar (CBS, bewerking BRVT)

Inkomend toerisme vanuit België

Inkomend toerisme vanuit België hersteld: in 2024 bezochten 460.000 Belgische gasten Brabant voor een verblijfsbezoek (+8% t.o.v. 2023). Dit is 32% van het buitenlands bezoek in Brabant. Samen brachten zij bijna 1,2 miljoen overnachtingen door in de provincie (+6%). *Landelijk is er ook sprake van groei vanuit België, maar in iets mindere mate (+6% gasten, +3% nachten).*

Inmiddels ligt het inkomend toerisme vanuit België in Brabant ook weer boven het niveau van 2019 (+2% gasten en +7% overnachtingen).

Behoud 2^e positie in aantal Belgische gasten: In de ranglijst van het aantal Belgische gasten in Nederlandse provincies behoudt Brabant de 2e positie, na Noord-Holland.

Inkomend toerisme vanuit Duitsland

Inkomend toerisme vanuit Duitsland groeit bovengemiddeld. 378.000 Duitsers bezochten Brabant in 2024 voor een verblijfsbezoek (+15% t.o.v. 2023). Samen brachten zij ruim 1,2 miljoen nachten door in de provincie. 26% van alle buitenlandse gasten in Brabant komt uit Duitsland. *De groei in Brabant is sterker dan het landelijk gemiddelde: landelijk zien we +5% van het aantal Duitse gasten en +5% overnachtingen.*

Ten opzichte van 2019 laat het aantal Duitse gasten en overnachtingen in Brabant een forse groei zien (+41% gasten en +72% overnachtingen).

Groei van Duitse gasten bij verblijfsrecreatie zet door: Evenals vorig jaar zien we een forse groei bij de Brabantse verblijfsrecreatie vanuit Duitsland ten opzichte van 2019 (+104% gasten). Bij de Brabantse hotels ligt het aantal Duitse gasten nog net onder het niveau van 2019 (1%).

⁴ Het gaat hier specifiek om de zakelijke overnachtingen bij hotels, door binnenlandse- en buitenlandse gasten.

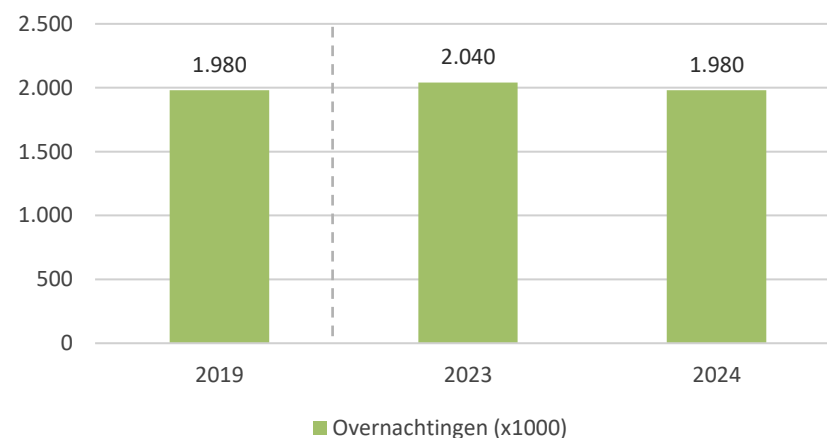
6^e positie in aantal Duitse gasten: Brabant behoudt 6^e positie in de ranglijst van het aantal Duitse gasten in Nederlandse provincies in 2024, na Limburg (#4) en Gelderland (#5).

2.4 Zakelijk toerisme

Zakelijke nachten in Brabantse hotels iets afgenomen: in onderzoeksjaar 2024 werden bijna 2 miljoen zakelijke overnachtingen⁴ doorgebracht bij hotels in Brabant (exact: 1.980.000). Dit is 3% minder dan in 2023 en exact gelijk aan het aantal zakelijke hotelovernachtingen in 2019. *Landelijk nam het aantal zakelijke nachten bij hotels af in 2024 met 0,6%. Landelijk gezien ligt het aantal zakelijke nachten nog 16% onder het niveau 2019.*

3^e positie voor zakelijke nachten in hotels: Noord-Brabant behoudt in 2024 de 3^e positie wat betreft zakelijke overnachtingen in hotels, na Noord- en Zuid-Holland.

Figuur: Ontwikkeling van zakelijke overnachtingen bij hotels in Noord-Brabant (x1000), per onderzoeksjaar (CBS, bewerking BRVT)

Zakelijk dagbezoek: er is geen actuele informatie bekend over zakelijk dagbezoek aan Nederland of Brabant. Bij het Nederlands Vrijtijdsonderzoek (NVTO) en Onderzoek Inkomend *Dagbezoek* (OID) blijft het zakelijk dagbezoek immers buiten beschouwing. Uit het Onderzoek Inkomend *Toerisme* (OIT) blijkt wel dat zakelijke reizigers een belangrijk aandeel hebben in het inkomend toerisme naar Nederland en dat zij “vaak hun zakelijke trip verlengen voor een vakantie of vrije tijd” (NBTC, 2023).

Naar verluidt komt er in 2025 een vervolg op het Continu Zakenreis Onderzoek. Wellicht komt er dan ook actuele informatie beschikbaar over het zakelijk dagbezoek.

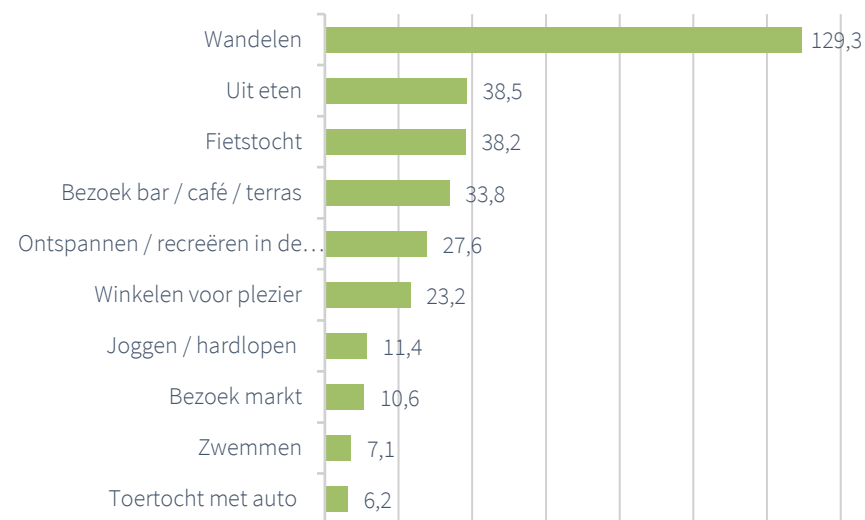
2.5 Dagbezoek

Met dagbezoek doelen we op vrijetijdsactiviteiten die mensen buitenshuis ondernemen in hun vrije tijd, zonder overnachting (ook wel recreatie genoemd). Dit kan zowel in de eigen leefomgeving plaatsvinden als daarbuiten, zoals wandelen in het bos in de buurt, naar het terras gaan, zwemmen, of een dagje uit, een excursie, etc. Het bezoeken van eigen (sport)clubs is buiten beschouwing gelaten.

Binnenlands dagbezoek in Brabant en Nederland

In Noord-Brabant worden op jaarbasis 380 miljoen vrijetijdsactiviteiten ondernomen door Nederlanders. Dat blijkt uit het Nederlands Vrijtijdsonderzoek 2022/2023 (NVTO)⁵. Wandelen is de meest ondernomen activiteit in Noord-Brabant, evenals in Nederland. Er zijn in de onderzoeksperiode van één jaar ruim 129 miljoen wandelingen ondernomen in Brabant. Uit eten gaan en fietstochten maken zijn de tweede en derde meest ondernomen activiteiten, zoals te zien in het volgende figuur.

Figuur: top 10 meest ondernomen activiteiten in Brabant (x miljoen)

15% van alle ondernomen activiteiten in Nederland vond in Noord-Brabant plaats, overeenkomstig met het aandeel inwoners dat Brabant heeft. Brabant heeft een sterker aandeel in het attractiebezoek: van alle attractiebezoeken in Nederland werd 18% in Brabant ondernomen. Ook in het uitgaan (17%) heeft Brabant een sterker aandeel.

Het belang van de eigen inwoner komt in dit onderzoek sterk naar voren: 93% van deze binnenlandse vrijetijdsactiviteiten werd ondernomen door inwoners van Brabant, waarbij 76% van de vrijetijdsactiviteiten in de eigen gemeente uitgevoerd werden (NVTO 2022/2023). *Hierin is Brabant overigens niet uniek, landelijk gelden vergelijkbare percentages: 91% van de activiteiten wordt ondernomen in de eigen provincie en 75% wordt ondernomen in de eigen gemeente.*

⁵ Er zijn geen gegevens over 2024 beschikbaar.

Buitenlands dagbezoek in Brabant

Op dit moment is het Onderzoek Inkomend Dagbezoek (OID) de meest actuele bron over buitenlands dagbezoek aan Nederland en Brabant. In de vorige Monitoringsnotitie is het onderzoek al beschreven. Kortgezegd blijkt uit het onderzoek dat Noord-Brabant in 2022⁶ voor 2,5 miljoen dagbezoeken bezocht werd door Belgen en voor 1,7 miljoen dagbezoeken door Duitsers. De Efteling komt daarbij naar voren als best bezochte attractie / bezienswaardigheid in Noord-Brabant (NBTC, 2023).

2.6 Bestedingen

Bestedingen door verblijfsgasten in Brabant

Binnenlandse vakantiegangers gaven in **2023 € 394 miljoen uit in Noord-Brabant**. Dat is 9% van alle vakantiebestedingen die Nederlanders in eigen land deden in dat jaar. Dat blijkt uit het CBS Vakantieonderzoek 2023, wat jaarlijks verschijnt.

Hoeveel binnenlandse vakantiegangers uitgaven in 2024, is nog niet bekend. Rekening houdend met een afname van het aantal binnenlandse gasten in Brabant (-0,3%), een toename van het aantal overnachtingen (+0,6%) en de gestegen prijzen (waardoor sommige Nederlanders meer uitgeven, en anderen kritischer worden op hun uitgaven⁷), achtten we het aannemelijk dat de bestedingen in 2024 van vergelijkbaar niveau zullen zijn.

Buitenlandse verblijfsgasten gaven een jaar eerder, in **2022, € 503,4 miljoen uit voor een verblijf in Brabant**. Dat blijkt uit het Onderzoek Inkomend Toerisme (NBTC). Hoeveel er in 2023 en 2024 uitgegeven werd in de provincie, is nog niet becijferd. We verwachten dat de vakantiebestedingen van buitenlandse gasten in Brabant toegenomen zijn. In de eerste plaats vanwege de toename van het

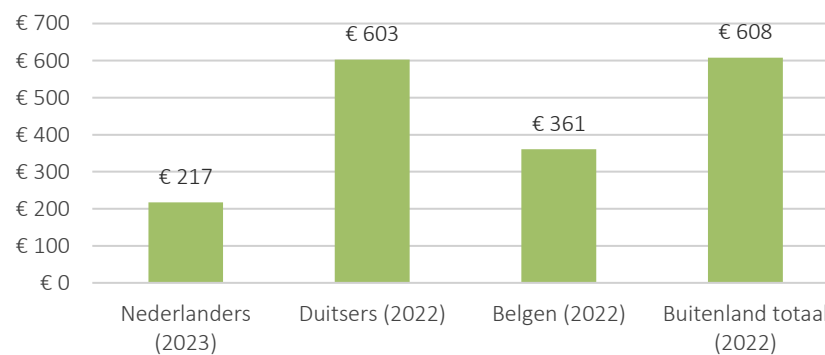
aantal buitenlandse gasten in Brabant en de gestegen prijzen. Daarnaast zijn de uitgaven van Duitse en Belgische gasten in Nederland aan reisverkeer in de eerste drie kwartalen van 2024 respectievelijk 6% en 7% toegenomen t.o.v. dezelfde periode in 2023 (CBS, 17 december 2024).

Bestedingen per persoon per verblijf

Nederlanders geven tijdens een vakantieverblijf in Brabant gemiddeld € 217 per persoon uit (CVO, 2023). Belgische verblijfsgasten besteedden gemiddeld € 361 per persoon per verblijf in Brabant en Duitse gasten gemiddeld € 603 per verblijf (OIT, 2022). Oftewel: de bestedingen van Belgische en Duitse gasten liggen bijna 2 tot 3x zo hoog als die van de Nederlandse gast.

Het volgende figuur laat deze gemiddelde uitgaven zien per herkomstland. Met 'buitenland totaal' wordt de 'gemiddelde buitenlandse gast' in Brabant bedoeld, inclusief gasten uit andere herkomstlanden dan Duitsland en België.

Figuur: Bestedingen per persoon per verblijf van verblijfsgasten in Noord-Brabant naar herkomst, 2022/2023 (CBS en NBTC, Bewerking BRVT)

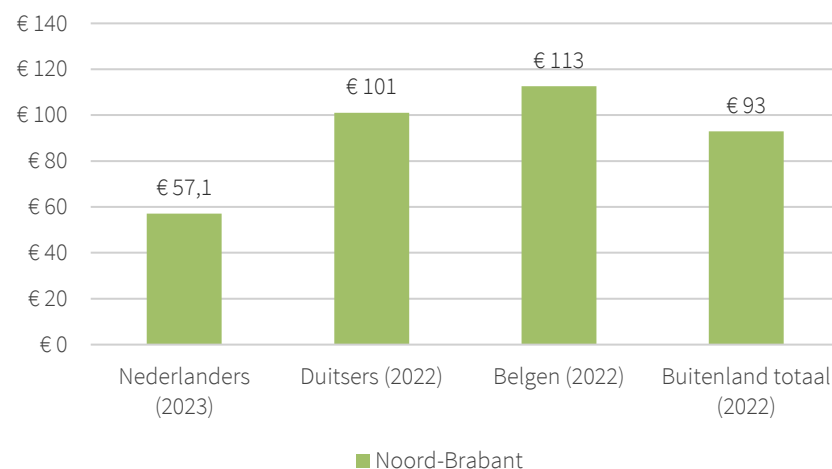
⁶ Er zijn geen gegevens over 2024 beschikbaar.

⁷ NRIT, 27-12-2024

Bestedingen per persoon per dag

In de volgende figuur laten we bij benadering zien hoeveel Nederlandse, Duitse en Belgische gasten per persoon per dag/nacht⁸ uitgeven, bij een verblijf in Brabant.

Figuur: Bestedingen per persoon per dag/nacht van verblijfsgasten in Noord-Brabant naar herkomst, 2022/2023 (CBS en NBTC, Bewerking BRVT)

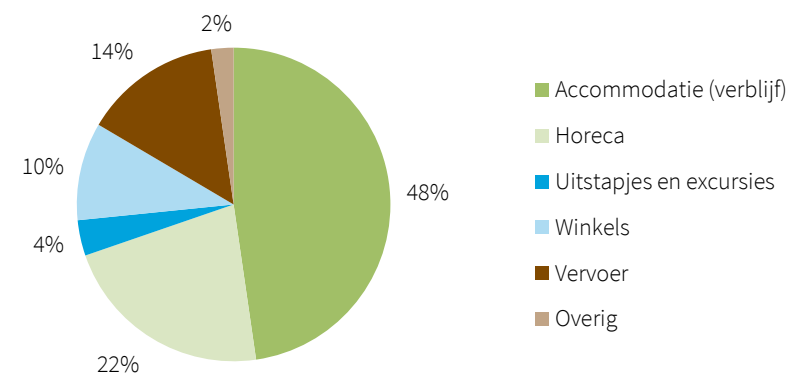
Nederlandse vakantiegangers besteden zo'n € 57,10 per persoon per dag aan hun verblijf in Brabant. *Dat is nagenoeg gelijk aan het landelijk gemiddelde van € 57,80 (niet in het figuur).* Bij Duitse gasten (€ 101) en Belgische gasten (€ 113) in Brabant ligt de gemiddelde besteding per dag anderhalf tot bijna twee keer zo hoog als bij de binnenlandse gast. Er is vanuit de onderzoeken niet exact bekend waarom buitenlandse gasten meer besteden. Deels spelen hierbij de

⁸ Om deze bestedingen te berekenen, delen we de bestedingen per persoon per *verblijf*, door de *gemiddelde verblijfsduur* per type gast. Bij Nederlanders is de verblijfsduur in *dagen* bekend. Bij

hogere vervoerskosten een rol, maar deels ook de hogere uitgaven aan eten en drinken, aan uitstapjes en in winkels.

Bijna de helft (48%) van de bestedingen door *binnenlandse* verblijfsgasten komt ten goede aan de accommodatie, blijkt uit het CBS Vakantieonderzoek 2023. Horeca (22%) en vervoer⁹ (14%) zijn in omvang de tweede en derde bestedingscategorieën:

Figuur: Verdeling van vakantie-bestedingen Nederlanders in Noord-Brabant, per categorie (CVO, 2023)

buitenlandse gasten is alleen de verblijfsduur in *nachten* bekend. Daarom spreken we van: bestedingen per persoon per dag/nacht.

⁹ Dit betreft vervoer op de heen- en terugreis en op locatie.

Bestedingen door binnenlandse recreanten in Brabant

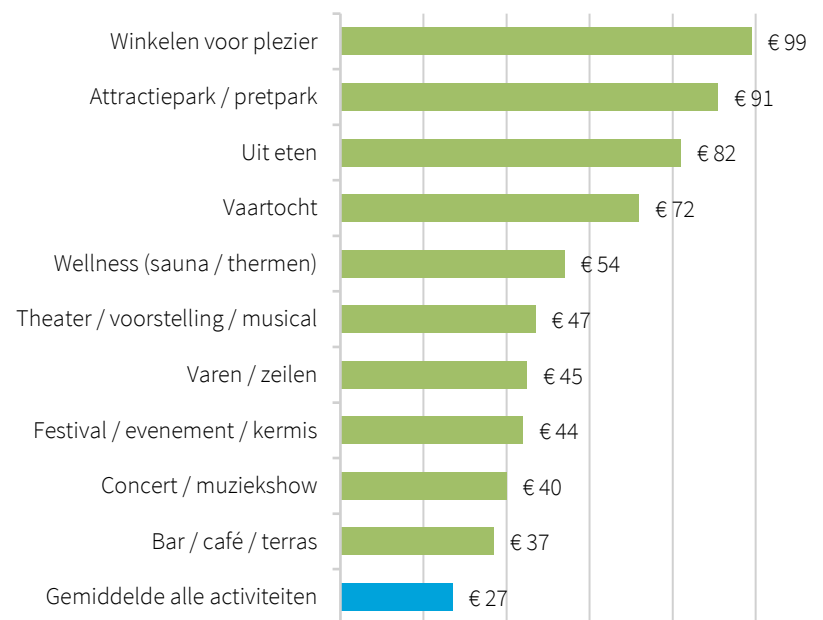
Directe bestedingen zijn direct te herleiden naar de vrijetijdsactiviteit en zijn gemaakt gedurende de activiteit, zoals entree- en consumptiekosten. Indirecte bestedingen (vervoerskosten en abonnementskosten) zijn niet meegenomen.¹⁰

Tijdens vrijetijdsactiviteiten in Brabant geven Nederlanders op jaarbasis zo'n **€ 10,2 miljard uit**. Dit komt neer op een gemiddelde besteding van € 26,75 per vrijetijdsactiviteit. *Dat ligt boven het landelijk gemiddelde, waar gemiddeld € 25 per activiteit wordt uitgegeven.*

Brabant neemt met deze € 10,2 miljard bestedingen de 3^e positie in, in de ranglijst van vrijetijdsbestedingen in de provincies. Zuid- en Noord-Holland zijn respectievelijk de nummer 1 en 2 qua bestedingen.

Het volgende figuur laat de top 10 zien van de hoogste gemiddelde bestedingen aan activiteiten in Noord-Brabant. Per persoon per activiteit wordt in Brabant het meest uitgegeven aan winkelen, het bezoeken van attractie- of pretparken en aan uit eten gaan.

Figuur: Top 10 Gemiddelde bestedingen door Nederlanders in Noord-Brabant (NVTO Factsheet Noord-Brabant, 2022/2023)

Het onderzoek geeft geen verklaring voor de bovengemiddelde bestedingen in Brabant (€27 t.o.v. € 25 landelijk). Mogelijk heeft het te maken met het sterke aandeel dat Brabant heeft in het attractiebezoek en uitgaansactiviteiten (zie 2.5) waarbij relatief veel uitgegeven wordt, zoals te zien is in het figuur.

¹⁰ De gemiddelde uitgaven per activiteit, inclusief brandstof, parkeren en huur van vervoermiddelen, zijn inzichtelijk via het [NVTO Dashboard](#).

Bestedingen door buitenlandse dagbezoekers in Brabant

In de vorige Monitoringsnotitie kwamen de bestedingen door Belgische en Duitse dagbezoekers aan bod, op basis van het Onderzoek Inkomend Dagbezoek (OID) van het NBTC. Er zijn in de tussentijd geen recentere data beschikbaar gekomen over het dagbezoek vanuit onze buurlanden aan Brabant (of Nederland). Uit het onderzoek blijkt dat Belgische dagbezoekers gemiddeld € 100 besteedden per persoon per bezoek in Brabant, met een directe economische waarde van € 253 miljoen. Duitse dagbezoekers besteedden gemiddeld € 120 per bezoek in Brabant, met een directe economische waarde van € 200 miljoen.

2.7 Banen

Het aantal banen in de Brabantse gastvrijheidssector is met bijna 95.000 banen opnieuw op recordhoogte: In 2023 telde Brabant 94.700 banen in de gastvrijheidssector, goed voor ruim 53.200 FTE. Niet eerder waren er zoveel mensen werkzaam in de sector. Ten opzichte van 2022 nam het aantal banen toe met 6%, het aantal FTE met 4%. *Dit is vergelijkbaar met de landelijke ontwikkeling (respectievelijk +5% en +3%).*

Uit de cijfers van de Arbeidsmarktmonitor van NBTC blijkt dat ook het aantal bedrijven in de gastvrijheidssector in Brabant toeneemt. De provincie telde in 2023 18.885 bedrijven in de gastvrijheidssector, 6% meer dan in 2022. *Landelijk is er in dezelfde periode sprake van 7% groei van het aantal bedrijven in de gastvrijheidssector* (Bron: CBS-microdata, bewerking ABF, 2023, via NBTC Dashboard Arbeidsmarktmonitor)

Hoe de arbeidsmarkt in 2024 eruit ziet, is nog niet becijferd. Naar aanleiding van bovenstaande cijfers over 2023 geeft Koninklijke Horeca Nederland aan: “Ondernemers moeten er rekening mee houden dat het werven en behouden van vakmensen de komende jaren lastig blijft. Het personeelstekort zal namelijk groeien door vergrijzing en toenemende concurrentie met andere sectoren,” (Misset Horeca, 30-10-24).

2.8 Uitgelicht: Toeristische druk

Toeristisch-recreatieve druk gaat over de omvang van toerisme en recreatie op een bepaald moment op een bepaalde bestemming. Vaak met als doel de balans tussen toerisme en leefbaarheid te monitoren en waarborgen. Belangrijk hierbij is de verhouding tussen aantal bezoekers en inwoners (intensiteit), de verhouding tussen aantal bezoekers en de oppervlakte van een bestemming (dichtheid) en het gedrag van bezoekers (Rli, 2019).

Recent heeft het Data Center Toerisme (DCT) een eerste aanzet gedaan om toeristische druk regionaal in kaart te brengen, te beginnen bij de intensiteit en dichtheid van toerisme. Hierbij zijn recreatie of dagbezoek (nog) buiten beschouwing gelaten. De *intensiteit* geeft in dit geval de relatie weer tussen het aantal overnachtingen van bezoekers in verhouding tot het aantal inwoners in een gebied. De *dichtheid* geeft aan wat de druk op de omgeving is, dus hoeveel overnachtingen er zijn per vierkante kilometer. We laten hierna de resultaten op kaart zien.

Het NBTC geeft in de publicatie 'Waardevol toerisme is werken aan balans' nog de volgende leeswijzer mee: "Wanneer de toeristisch-recreatieve druk op een bestemming hoog is (dus hoge ratio's), hoeft dit niet automatisch te betekenen dat er sprake is van overlast of schade. Dit hangt nauw samen met de draagkracht van de leefomgeving van een bestemming. Indien deze niet toereikend is voor de toeristisch-recreatieve druk, kan er overlast of schade ontstaan. Bijvoorbeeld schade aan een natuurgebied als gevolg van meer bezoekers ten opzichte van wat het natuurgebied aan kan," (NBTC e.a., 2022).

Toeristische intensiteit

Figuur: Intensiteit overnachtingen per provincie in Nederland, 2023 (CBS via NBTC Impactmonitor)

Toelichting: De toeristische intensiteit wordt uitgedrukt in het *aantal bezoekers t.o.v. het aantal inwoners in een gebied*. Dit wordt berekend per dag, per 100 inwoners. Bovenstaande kaart laat het jaargemiddelde zien, voor de provincies in Nederland. De toeristische druk in Brabant was in 2023 gemiddeld 1,4. Dit betekent dat er per dag voor iedere 100 inwoners 1,4 toeristen in Brabant verbleven. *Dat is lager dan het landelijk gemiddelde van 2,2*. De kaart laat zien dat de toeristische intensiteit relatief hoger ligt in Zeeland, Drenthe en Noord-Holland. Hier worden relatief veel overnachtingen doorgebracht ten opzichte van het inwonertal.

Figuur: Dichtheid overnachtingen per provincie in Nederland, 2023 (CBS via NBTC Impactmonitor)

Toelichting: Dit figuur geeft de dichtheid weer van *overnachtingen per dag per km² (landoppervlakte)*. Een getal van bijvoorbeeld 10 zegt dat er op elke vierkante kilometer per dag 10 toeristen overnachten. Noord-Brabant heeft in 2023 een toeristische dichtheid van 7,3. *Dat is lager dan het landelijk gemiddelde van 9,4*. De toeristische dichtheid is van alle provincies het hoogst in Noord-Holland, gevolgd door Limburg en Zuid-Holland. Hier worden relatief veel overnachtingen doorgebracht ten opzichte van het landoppervlak.

Tot slot:

- Zowel qua toeristische intensiteit als dichtheid 'scoort' Brabant lager dan het landelijk gemiddelde. Op zichzelf zeggen deze cijfers nog niet heel veel, behalve dat er niet direct aanleiding is tot zorg op provinciaal niveau. Het kan voorkomen dat er door inwoners wél druk ervaren wordt (de 'gepercipieerde drukte'). Hierover zijn op dit moment nog geen cijfers beschikbaar. Aanvullend inwonersonderzoek kan hier verder inzicht in geven.
- De verschillen per gebied (zeker lokaal) en seizoen kunnen groot zijn, denk aan piekdrukke rondom grote evenementen, attracties of toeristische bestemmingen. Het kan zinvol zijn om deze analyses verder uit te verdiepen naar gemeentelijk niveau.
- Op dit moment is er nog geen openbare data beschikbaar over de *recreatieve* druk als gevolg van vrijetijdsactiviteiten en dagbezoek. Dit wordt de komende jaren meegenomen in het MONA traject. Brabant Partners is leadpartner in dit project waarin natuurgebieden, kennisinstellingen en regio's uit Nederland, België, Frankrijk en Duitsland samenwerken om de natuur beter bereikbaar te maken en de recreatiedruk te spreiden. Vanaf 2025 worden hier de eerste resultaten van verwacht.

3. Verwachtingen toekomst

Verwachtingen toerisme op korte termijn

Nederlanders blijven echte vakantiegangers, wel zoeken ze meer een balans tussen rustige bestemmingen en budget, schrijft het NRIT recent naar aanleiding van de Vakantie Sentiment Monitor (NBTC, 2025). 88% van alle Nederlanders is van plan het aankomende jaar op vakantie te gaan. *De reisintentie van Belgen (87%) en Duitsers (88%) is vergelijkbaar.*

Nederlanders geven aan dat ze meer letten op verwachte drukte op de bestemming en betaalbaarheid. De stijgende prijzen zorgen er voor dat Nederlanders vaker kiezen voor goedkopere accommodaties of minder vaak op vakantie gaan. *Ook in buurland Duitsland is deze trend te zien, stelt het NBTC.*

De banken voorzien ook gematigde groei van toerisme op korte termijn. Wel benadrukken ze de uitdagingen voor de sector zoals stijgende kosten (personeel, energie en inkoop) en personeelstekorten. De banken verwachten 1,5% á 2% volumegroei van de vrijetijdssector in 2025, maar zijn wat voorzichtig in de prognoses. Dit heeft te maken met de stijgende prijzen, het wat tegenvallende inkomend toerisme in 2024 (landelijk gezien; NBTC stelde haar verwachtingen bij) en de grilligheid van het weer. Het verhogen van de BTW op logies kan de sector voor extra uitdagingen zetten, stellen de banken (ABN AMRO, 2024 en NRIT, 2024). De zakelijke markt 'veert in 2024 eindelijk weer terug' en de MICE-markt maakt een comeback, verwacht de World Travel & Tourism Council (WTTC, 2024). Hierbij spelen een herwaardering van de persoonlijke interactie en het combineren van zakelijke reizen met persoonlijke vakanties of uitstapjes een rol.

5,5 miljoen gasten verwacht in Brabant in 2035

Inkomend toerisme naar Nederland zou tussen 2017 en 2030 fors groeien, prognosticeerde het NBTC enkele jaren geleden. Vlak daarna werden we geconfronteerd met de gevolgen van de coronapandemie en de

capaciteitsbeperkende maatregelen in de gastvrijheidssector. Inmiddels lijken de toerismecijfers op bijna alle fronten hersteld en is er vanuit de sector behoefte aan nieuwe prognoses. Op dit moment werkt CELTH namens de Landelijke Data Alliantie aan deze nieuwe prognoses, die inzicht geven in de verwachte ontwikkeling van toerisme in Nederland tot 2035, zowel voor binnenlands- als inkomend toerisme en afzonderlijk voor alle provincies. Brabant Partners heeft, vooruitlopend op de landelijke publicatie in januari, de cijfers onder embargo ontvangen.

Uit de eerste cijfers blijkt dat richting 2035 een groei van toerisme verwacht wordt van 18% in Noord-Brabant t.o.v. 2023. Dat betekent dat Brabant in 2035 zo'n 5,5 miljoen gasten mag verwelkomen. Deze prognose voor Noord-Brabant is te verbijzonderen naar onder andere:

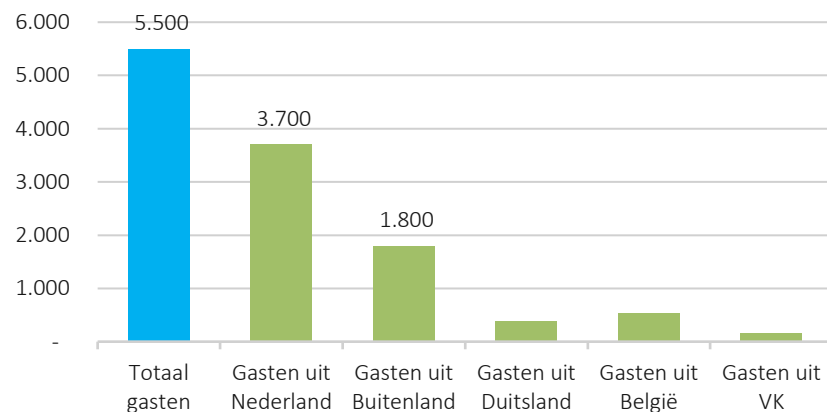
- de binnenlandse markt: naar verwachting stijgt het aantal binnenlandse gasten in Brabant tussen 2023 en 2035 met 11%. *Landelijk gezien komt de prognose uit op +13%.*
- de buitenlandse markt: naar verwachting stijgt het aantal buitenlandse gasten in Brabant in dezelfde periode met 37%. *Landelijk gezien komt de prognose uit op +39%.*

Voor heel Nederland wordt 23,8% groei verwacht van het totaal aantal gasten. Dat is een hoger groeipercentage dan in Brabant. Brabant zal iets minder profiteren van de groei van toerisme dan enkele andere provincies (te weten: Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht). Wel behoudt Brabant haar 3^e positie in de ranglijst van het aantal gasten per provincie.

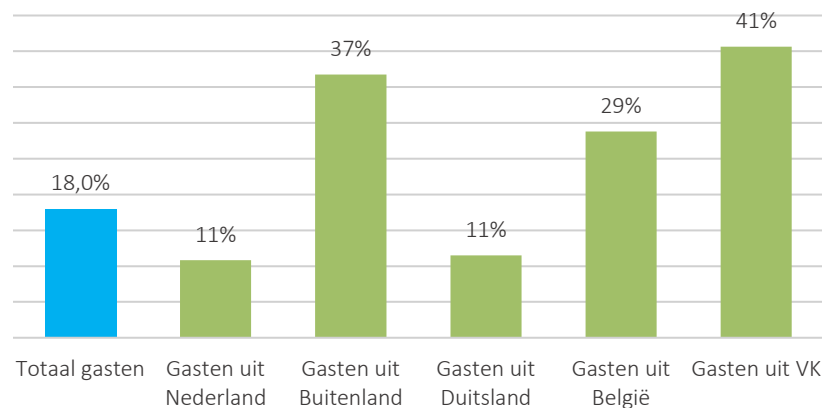
Het volgende figuur laat het verwachtte aantal gasten zien in Brabant voor de belangrijkste herkomstmarkten, in 2035. Daarna volgt een weergave van de groei in procentuele zin.

Figuur: Verwachte groei van gasten (x1000) in Noord-Brabant, 2023-2035, voor de belangrijkste doelmarkten, absoluut

Figuur: Verwachte groei van gasten in Noord-Brabant, 2023-2035, voor de belangrijkste doelmarkten, procentueel

Naar verwachting mag Brabant zo'n 5,5 miljoen gasten verwelkomen in 2035, zoals het eerste figuur hiernaast illustreert. Daarvan komt ongeveer tweederde deel uit eigen land en een derde uit het buitenland. De buitenlandse gasten komen, net als nu, voornamelijk uit België en Duitsland.

Het tweede figuur toont per herkomstmarkt het verwachte groeipercentage. Hierbij valt op dat de Belgische markt (nu de grootste buitenlandse herkomstmarkt in Brabant) naar verwachting met 29% zal groeien. Vanuit Duitsland wordt 11% groei voorzien. Tot slot valt het Verenigd Koninkrijk op, met een verwachte groei van 41%. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat deze markt in absolute zin nog relatief beperkt is (zie figuur linksboven).

Forecast 2035, toelichting op de methodiek

CELTH en het NBTC schrijven in een toelichting op de methodiek onder andere het volgende: "De Forecast 2035 is samengesteld aan de hand van een aantal stappen. De basis wordt gevormd door de historische data over aantallen verblijfs gasten (binnenlands en inkomend) in de Statistiek Logiesaccommodaties (SLA) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) over de periode 2012-2023."

"Voor de prognose per provincie werden twee rekenkundige stappen gezet:

- De jaarlijkse landelijke prognose voor 2024-2035 werd toegepast op provincies, inclusief wat betreft de binnenlandse markt en inkomend bezoeken naar continenten en herkomstlanden.
- Vervolgens verdeelden we de jaarlijkse landelijke groeiverwachting over de provincies. Hiervoor gingen we uit van het gemiddelde aandeel van een provincie in de landelijke groei in de periode 2012-2023. Op deze manier telden de aantallen per provincie op naar het totaal van geheel Nederland."

Voor een uitgebreidere toelichting op de methodiek verwijzen we naar het rapport: [Forecast 2035, Verwachting van het verblijfstoerisme in Nederland](#) (CELTH en NBTC, februari 2025).

4. Kortom, wat valt ons op?

Met de positieve groeicijfers in gedachten, vooruit kijken: “Tien jaar geleden kreeg VisitBrabant de opdracht om meer bezoekers naar Brabant te trekken en hen langer te laten blijven en meer te laten besteden. Samen met vele partners uit het vrijetijdsdomein hebben we hier succesvol aan gewerkt,” schrijft Brabant Partners in de Meerjarenvisie 2025-2035: “Goed Leven is aan jou”.

En dat blijkt: Brabant kan terugkijken op een jaar waarin de sector veelal (gematigde) groeicijfers liet zien. Er verbleven 4,9 miljoen gasten in Brabant, die naar schatting 897 miljoen euro uitgaven in de gastvrijheidssector, goed voor bijna 95.000 banen. Naar de toekomst toe zijn de verwachtingen positief, met als stip op de horizon 5,5 miljoen gasten in 2035 én Goed Leven in Brabant.

4.1 Positieve ontwikkelingen

In deze Monitoringsnotitie beschrijven we meerdere positieve ontwikkelingen in de cijfers. Deze ontwikkelingen mogen gevierd én belicht worden, bijvoorbeeld richting aangesloten partners, de provincie Noord-Brabant en lagere overheden, en richting pers. Hier vatten we de belangrijkste hoogtepunten uit deze notitie samen:

- De cijfers van het **nieuwe Vrijetijdsonderzoek** (2023) onderschrijven het **Brabantse profiel** van buitenrecreatie (wandelen, fietsen), uit eten gaan, en attractiebezoek. Bij het attractiebezoek en uitgaansactiviteiten wordt relatief veel geld uitgegeven.
 - Dit sluit aan bij de pijlers in de aangescherpte Meerjarenstrategie van Brabant Partners: ‘goed eten’ en ‘verbonden landschap’.
- Het Vrijetijdsonderzoek (2023) laat het belang van de **eigen inwoner** zien, die een groot aandeel heeft in de activiteiten die in Brabant worden ondernomen.
 - Dit sluit mooi aan bij de nieuwe strategie, waarin Brabant Partners zowel voor bezoekers als inwoners kiest.

- Toeristische druk:** dit jaar zijn voor het eerst de indicatoren ‘toeristische intensiteit en -dichtheid’ meegenomen in deze Monitoringsnotitie. Brabant Partners zet hiermee stappen om de impact van de vrijetijdssector op de leefbaarheid te monitoren. De **toeristische intensiteit en dichtheid** zijn in Brabant **lager dan gemiddeld** in Nederland (2023). Dit zegt nog niets over lokale druk en ‘gepercipieerde druk’ van inwoners, maar geeft als eerste indruk nog geen aanleiding tot zorg op provinciaal niveau.
 - Het is te overwegen om via inwonersonderzoek onderzoek te (laten) doen naar ervaren drukte, eventueel in combinatie met andere factoren die belangrijk zijn voor Goed Leven, zoals inwonerstevredenheid.
 - Een vervolgstap is om ook regionaal en lokaal onderzoek te doen naar toeristische druk en daarin ook recreatieve druk mee te nemen. Dit doet Brabant Partners via het **MONA project**, waar volop aan gewerkt wordt. Zo wordt binnenkort de **Wandelstarter** gelanceerd; een middel om de recreatiedruk in natuurgebieden te spreiden.
- Ondanks zorgen over personeelskrapte, zorgt de Brabantse gastvrijheidssector voor een **recordaantal banen** (2023).
- Brabant behoudt haar posities** in de provinciale ranglijsten van aantallen gasten en zakelijke nachten, **en stijgt** op de ranglijst van overnachtingen. In de ranglijst van aantal Belgische en Duitse gasten behoudt Brabant haar positie.
- Het **aantal gasten en overnachtingen in Noord-Brabant** groeide in 2024 gematigd, en iets sterker dan landelijk gemiddeld. Steeds meer gasten weten vooral de Brabantse verblijfsrecreatie te vinden. Er is met name een **sterke toename van het Duits bezoek bij verblijfsrecreatie** (+104% t.o.v. 2019), sterker dan gemiddeld in Nederland.

- In de vorige Monitoringsnotitie zagen we nog dat het aantal Belgische gasten wat ‘achterbleef’ bij 2019, inmiddels is het **inkomend toerisme vanuit België hersteld**.
- Op basis van alle voorgaande ontwikkelingen, verwachten we dat de **toeristische bestedingen** door binnenlandse gasten in Noord-Brabant **gelijk** zijn gebleven, en dat de vakantiebestedingen van buitenlandse gasten zijn **toegenomen**.
- Toekomstverwachtingen zijn gunstig: op korte termijn wordt een lichte groei van toerisme in Nederland verwacht, ook vanuit Duitsland en België. **Richting 2035 wordt een verdere toename verwacht in Brabant**, van 11% binnenlands toerisme en +37% inkomend toerisme. **België en Duitsland blijven, naast de binnenlandse markt, de belangrijkste herkomstlanden**.

4.2 Aandachtspunten

In deze Monitoringsnotitie komt ook een aantal ontwikkelingen naar voren, die aandacht verdienen, waarbij een ‘vinger aan de pols’ raadzaam lijkt.

- **Lichte afname binnenlandse gasten:** Vorig jaar zagen we al een rem op de groei van binnenlandse gasten in Brabant, in 2024 zien we een kleine ‘min’. Dit komt volledig voor rekening van het binnenlands verblijf bij **hotels** in Brabant. Dit wijkt af van de landelijke ontwikkeling. Op dit moment is het nog te vroeg om te duiden: is dit een normalisatie (gaat het aantal binnenlandse gasten bij hotels weer terug naar ‘normaal’ zoals voorafgaand aan de coronapandemie) of is er afnemende interesse vanuit eigen land voor Noord-Brabant? Hierop aansluitend valt het volgende op:
- **Herstel buitenlands bezoek aan hotels laat nog op zich wachten:** het aantal buitenlandse gasten bij hotels in Brabant ligt nog iets onder het niveau van 2019 en is daarmee nog niet ‘hersteld’. Landelijk gezien is het aantal buitenlandse gasten **nét** terug op niveau (+0,1%).
- Daarnaast zien we een **geringe afname van zakelijke overnachtingen** bij Brabantse hotels ten opzichte van het vorige jaar. Overigens is het landelijke beeld bij zakelijke overnachtingen nog kritischer (geen herstel

sinds de coronapandemie). De ontwikkeling Brabant-breed lijkt kwantitatief gezien wellicht niet zorgelijk, dat kan wél het geval zijn bij hotels waar sprake is van een optelsom: daling van zakelijke en binnenlandse nachten, en buitenlands bezoek dat nog niet hersteld is. Overigens verwacht het WTTC dat op korte termijn de zakelijke markt weer terug zal veren na de coronapandemie.

- ▶ We adviseren om de spreekwoordelijke vinger aan de pols te houden bij de cijfers over het aantal binnenlandse gasten, buitenlandse gasten en zakelijke overnachtingen bij hotels in Brabant. Met name om te bepalen of het aantal binnenlandse gasten en zakelijke nachten niet verder terugzakken, en om te bepalen of het buitenlands bezoek weer aantrekt. Dit kan aan de hand van de maand- of kwartaalcijfers van het CBS in 2025 die gedurende het jaar verschijnen.
- ▶ Overweeg een korte peiling bij hotelondernemers: wat merken zij van deze ontwikkelingen, is het zorgelijk of niet? Een belronde langs de koplopers of een korte enquête geeft vaak al voldoende inzichten om te bepalen waar deze hotels mee geholpen zijn.

Bronnen

Voor het schrijven van dit document gebruikten wij de onderstaande bronnen.

- ABN AMRO (13 december 2024). [Groei leisure sector, maar hoge prijzen mogelijk rem op bezoek](#).
- Brabant Partners (november 2024). Meerjarenvisie 2025-2034, Goed Leven is aan jou. <https://brabantpartners.com/>
- Bureau voor Ruimte & Vrije Tijd (december 2024). Onderlegger Kwantitatieve gegevens monitoring VTE Noord-Brabant 2024
- CBS Statline (17 december 2024). Internationale handel, uitvoer van diensten naar land, kwartaal, in euro's. <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/84765NED/table?dl=B4045>
- CBS-microdata, bewerking ABF (2023). Arbeidsmarktmonitor Gastvrijheidssector 2023.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2024). Statistiek Logiesaccommodaties 2019 t/m 2024 Q3
- Centraal Bureau voor de Statistiek (3 september 2024). Toeristische bestedingen stijgen tot bijna 105 miljard euro in 2023: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2024/36/toeristische-bestedingen-stijgen-tot-bijna-105-miljard-euro-in-2023>
- CELTH (december 2024). Onder embargo: Regionale prognoses toerisme in 2035.
- I&O Research (herziene editie juli 2024) in opdracht van NBTC. Nederlands Vrijetijdsonderzoek (NVTO) 2022/2023, hoofdrapport en [online dashboard](#).
- Landelijke Data Alliantie (herziene editie juli 2024). Nederlands Vrijetijdsonderzoek 2022/2023, Factsheet Noord-Brabant.
- Misset Horeca (30 oktober 2024). Recordaantal mensen werkt in de horeca: grote instroom en hoge uitstroom": <https://www.missethoreca.nl/403581/recordaantal-mensen-werkt-in-horeca-grote-instroom-en-uitstroom>
- NBTC (oktober 2024). [Verblijfstoerisme in Nederland. Prognose 2024](#).
- NBTC (oktober 2024). [Groei Nederlands verblijfstoerisme in 2024 gematigd](#).
- NBTC (januari 2025). Vakantie Sentiment Monitor, resultaten 22-meting. <https://www.nbtc.nl/nl/site/download/rapport-vakantie-sentiment-monitor-januari-2025?disposition=inline>
- NBTC, CBS & CELTH (2022). Waardevol toerisme is werken aan balans. https://data.stagingmag.nl/929/issues/39690/496844/downloads/nbtc_dd_L_publicatie_v3_def.pdf
- NBTC & CELTH (2025). Forecast 2035. Verwachting van het verblijfstoerisme in Nederland. <https://www.nbtc.nl/nl/site/download/download-nbtc-celth-forecast-2035-landelijke-prognose?disposition=inline>
- NRIT (27 november 2024). [Brabant Partners claimt Goed Leven](#).
- NRIT (20 december 2024). [Verwachtingen voor de vrijetijdssector](#).
- NRIT (27 december 2024). [Vakantie blijft populair ondanks prijsstijgingen](#).
- Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur (Rli) (2019). Waardevol toerisme: onze leefomgeving verdient het. <https://www.rli.nl/publicaties/2019/advies/waardevol-toerisme>
- World Travel & Tourism Council (WTTC) in NRIT (11 oktober 2024). [Zakelijk toerisme veert na pandemie eindelijk terug](#).

VAN GOGH VILLAGE MUSEUM